

Dr. Ligeti Katalin: (egyetemi adjunktus, ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék)

A BÜNTETŐJOGI SZANKCIÓRENDSZER REFORMJA

A büntetőjogi jogkövetkezmények rendszerének kialakítása központi helyet foglal el a hazai büntetőjog reformjában. Jelenleg büntetőjogunkban dualista szankciórendszer érvényesül. Szankciórendszerünkben a büntetés az elsődleges, meghatározó jogkövetkezmény, míg az intézkedések elsősorban a speciális prevenció fokozottabb érvényre juttatására hivatottak. A jövő szempontjából kérdés, hogy a dualista szankciórendszer fenntartható-e, illetve fenntartandó-e, s ha igen, szükséges-e változtatni a szankciórendszer jelenlegi szabályain.

A kérdés megválaszolásához abból kell kiindulnunk, hogy milyen feladatot, programot kell a szankciórendszernek betöltenie. A jelenlegi szabályozás átalakításának igénye biztosan felmerül akkor, ha a jövő szankciórendszerének a jelenlegihez képest új feladatokat is teljesítenie kell. Emellett a hatályos Btk. több évtizedes jogalkalmazói tapasztalatai is indokolhatnak bizonyos módosításokat még akkor is, ha a szankciórendszer a jövőben a jelenlegivel alapvetően azonos célokat kell, hogy szolgáljon.

Mind a jelenben, mind a jövőre nézve irányadó az a posztulátum, hogy a büntetőjogi szankció elsősorban a normastabilizációt szolgálja, azaz a társadalmi béke helyreállítása érdekében a cselekménnyel sérült szabadságjogokat a büntetőjogi szankció segítségével meg kell szilárdítani, ha máshogy nem, legalább a jogsértés formális helytelenítése révén. Ebben az értelemben a büntetés a helytelenítéssel együtt járó, malumot is jelentő arányos viszonzás, megtorlás. Másodsorban a büntetőjogi szankció a bűnismétlés lehetőségének visszaszorítására, a megelőzésre irányul. Ez egyrészt az egyes büntettesekre való ráhatással (speciálprevenció), másrészt a társadalomra való ráhatással (generálprevenció) történik. E két hagyományos gondolat mellett új, de ma már egyértelmű kriminálpolitikai törekvés, hogy a büntetőjogi szankciónak az elkövetőt jóvátételre kell ösztönöznie. Ennek megfelelően a rosszallást is maga után vonó arányos viszonzás és a prevenció mellett a jövő szankciórendszerének a sértett, illetve a megsértett közösség kiengesztelését is szolgálnia kell.

A büntetőjogi szankciórendszer kialakítása során nemcsak a szankciórendszer feladatának bővülésére kell figyelemmel lenni, hanem az ENSZ, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának és az Európai Uniónak büntetőpolitikai ajánlásaira is.⁸⁰ Ezek az ajánlások az alábbi büntetőpolitikai vezérelveket fogalmazzák meg:

⁸⁰ A teljesség igénye nélkül az alábbi dokumentumokat emelném ki: az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (92) 16. sz. ajánlása, R (97) 12. sz. ajánlása és R (2000) 22. sz. ajánlása a közösségi szankciók és intézkedések európai szabályairól; az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (96) 8. sz. „Európai büntetőpolitika a változások időszakában” c. ajánlása; az Európai Unió 2001. március 15-i kerethatározata az áldozatok büntetőeljárásai jogairól; az ENSZ 1991-es 46/152. sz. közgyűlési határozata a bűnmegelőzésről.

- a szabadságvesztés büntetést végső eszközként kell kezelni, amelynek alkalmazása csak akkor indokolt, ha az elkövetett bűncselekmény súlyára tekintettel nyilvánvaló, hogy semmilyen más büntetés nem lenne megfelelő;
- kerülni kell a rövid tartamú szabadságvesztés büntetés alkalmazását;
- elő kell mozdítani a közösségi szankciók és intézkedések szélesebb körű alkalmazását;
- differenciálni kell a büntetési rendszert, lehetővé kell tenni, hogy az alkalmazandó szankciók típusa, súlya, szigora jobban illeszkedjen a szankcionálandó cselekmény súlyához, jellegéhez és az elkövető személyi körülményeihez;
- be kell vezetni új, szabadságelvonással nem járó szankciótípusokat;
- biztosítani kell a mediációhoz és az áldozat kártalanításához való jogot.

E büntetőpolitikai törekvések érvényesítése hazánkban – az alábbiakban részletezetteknek megfelelően – befolyásolja a szankciórendszer alakítását:

I. A jövő büntetőjogának szankciórendszerében is a jogkövetkezmények kettősségének fenntartása indokolt, a jelenlegi szabályozáshoz képest azonban szükséges a büntetés és az intézkedés kapcsolatát újrafogalmazni.

- A jelenleg hatályos szabályozás alapján a büntetés és az intézkedés, mint szankciótípusok között a fő különbség az, hogy az intézkedés – szemben a büntetéssel – nem eredményez büntetett előéletet. Ez az elhatárolás csupán formai szempontokat követ és nem szolgál magyarázattal arra, hogy miért van szükség a büntetések és az intézkedések külön tartására. A két szankciótípus közötti fogalmi átjárhatóságot, az elhatárolás viszonylagosságát mutatja az is, hogy egyes szankciótípusokat a törvényalkotó egyszer büntetésként, máskor intézkedésként szabályoz (például az elkobzás és a vagyoneklobzás jelenleg intézkedések, míg korábban mellékbüntetések voltak).

- A jövő büntetőjogi szankciórendszerében a büntetéseket és intézkedéseket egyértelműen el kell határolni. Kifejezésre kell juttatni, hogy a büntetés – szemben az intézkedéssel – felelősségi szankció, így büntetést kizárólag bíróság és csakis büntethető elkövetővel szemben szabhat ki. Ezzel szemben az intézkedések alapja a büntetendő cselekmény.

- A büntetés felelősségi szankcióként történő szabályozása átrendezi a büntetések és intézkedések hatályos felosztását és a jelenleg intézkedésként szabályozott próbára bocsátást átsorolja a büntetések közé. A próbára bocsátás büntetési nemként történő szabályozása egyébiránt összhangban áll a Büntetőeljárási Törvénnyel is, amelyik kimondja, hogy a próbára bocsátásról a bíróság a bűncselekményt elkövetett és büntethető vádlottat bűnösnek kimondó ítéletében határoz – lásd: Be. 330.§ (1) bekezdésének b./ pontja.

II. A büntetések körében a fő- és mellékbüntetések közötti különböztetés a jövőben is szükséges. A főbüntetések rendszerének kialakításánál a jövőben a hatályos joghoz képest differenciáltabb szankcionálási rendszerre kell törekedni.

- E differenciálás büntetőpolitikai kiindulópontja a végrehajtandó szabadságvesztés büntetések arányának és tartamának csökkentése. E büntetőpolitikai célkitűzés a nemzetközi tapasztalatok alapján a szabadságvesztés végrehajtásának egészben, illetve részben történő felfüggesztése útján valósítható meg a leghatékonyabban.

- A szabadságvesztés-büntetés egésze végrehajtásának felfüggesztése esetében alapvetően kétféle megoldás képzelhető el:

- a jelenleg hatályos szabályozásnak megfelelően a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés büntetés nem önálló szankcióforma, hanem pusztán végrehajtási mód; avagy
- a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés büntetés önálló szankcióforma.

- Mindkét megoldás mellett meggyőző érvek szólnak, kriminálpolitikai aspektusból azonban az önálló szankcióként történő kialakítás inkább elfogadható. A felfüggesztett szabadságvesztés önálló büntetési nemként szabályozása egyértelművé teszi, hogy a büntetőjogi jogkövetkezmények kialakításánál a szabadságelvonást tartalmazó és a szabadságelvonással nem járó büntetések között éles határvonal húzódik. A felfüggesztett szabadságvesztés részletszabályainak módosítása azonban nem indokolt.

- A büntetőjogi jogkövetkezmények katalógusában új büntetési nemként jelenhetne meg a végrehajtásában részben felfüggesztett szabadságvesztés, amely a közepes súlyú, illetve szigorúságú szankciók sorába illeszkedik. Ezzel a büntetési nemmel a viszonylag hosszabb tartamú szabadságvesztés büntetés ténylegesen végrehajtása csökkenthető, illetve rövidíthető le.

A végrehajtásában részben felfüggesztett szabadságvesztés büntetést – az azzal hatásában nagyfokú hasonlóságot mutató – jelenleg is ismert feltételes szabadságra bocsátás intézményétől az különbözteti meg, hogy míg a végrehajtás részbeni felfüggesztése esetén az elítélt az ítélet meghozatalakor előre és bizonyosan tudja, hogy mikor szabadul, addig a feltételes szabadságra bocsátás olyan kedvezmény, amely önmagában és automatikusan nem illeti meg az elítéltet, hanem pusztán arra keletkezett alanyi jogot, hogy az elítélt feltételes szabadságra bocsáthatóságát a büntetés-végrehajtási bíróság a törvény által előírt körülmények fennforgása esetén kötelezően megvizsgálja.

- Statisztikai adatok alapján kimutatható, hogy a jogerősen kiszabott szabadságvesztés büntetések túlnyomó része az egyévi tartamot nem haladja meg.⁸¹ Az egyéves tartamot meghaladó, de kétévinél nem hosszabb szabadságvesztés büntetések aránya az összes jogerősen kiszabott szabadságvesztés büntetés 10%-a, míg ugyanez az arány a kétévi tartamot meghaladó szabadságvesztés büntetések esetében – statisztikai átlagban – 4-8%. A statisztikai adatokra figyelemmel a végrehajtás részben felfüggesztésének az egyévi tartamot meghaladó szabadságvesztés büntetéseknél történő alkalmazása azért indokolt, mert így ez a büntetési nem az összes szabadságvesztés büntetés nagyjából 15 %-ánál lenne alkalmazható.

III. A jövő szankciórendszerének kialakításánál nemcsak új büntetési nemek bevezetése indokolt, hanem a létező főbüntetések bizonyos körű átalakítását is érdemes megfontolni.

- Különösen érzékeny pontja a hatályos büntetési rendszernek az életfogytiglani szabadságvesztés szabályozása. Az életfogytig tartó szabadságvesztés a halálbüntetés alkotmányellenessé nyilvánítását követően a Btk. által ismert legsúlyosabb büntetéssé vált. Az életfogytig tartó szabadságvesztés ugyan határozott büntetés, mégis tartalmaz határozatlansági mozzanatot, hiszen a jelenleg hatályos szabályozás következtében akár ténylegesen az elítélt élete végéig is tarthat.

Jelenleg a Btk. az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátásról úgy rendelkezik, hogy a bíróság az ítéletében vagy lehetőséget ad a feltételes szabadságra bocsátásra, vagy ezt a lehetőséget eleve kizárja, azaz az életfogytig tartó szabadságvesztés ténylegesen az elítélt élete végéig tart. Az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás jelenlegi szabályai emberi jogi szempontból aggályosak. Különösen a feltételes szabadságra bocsátás ítéleti kizárása vitatott, mert ezzel – a végrehajtási kegyelem kivételével – a szabadulás elvi lehetősége is kizárt.

Az emberi méltósághoz való alapvető jog és a kínzás, embertelen, vagy megalázó bánásmód – az Alkotmány által is ismert és elfogadott – nemzetközi jogi tilalma megkövetelik, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt is kapjon reális lehetőséget a jövő tervezésére, valamint a társadalomba történő visszatérésre. Ezért az életfogytig tartó szabadságvesztést alkalmazó országok rendszerint lehetőséget adnak a feltételes elbocsátásra.⁸² A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetés fent említett visszásságai ahhoz vezettek, hogy az Alkotmánybírósághoz alkotmányossági panaszt nyújtottak be nemrég,

⁸¹ A bírósági statisztikai adatok alapján ez kb. 80%.

⁸² Például Németország és Olaszország.

amelynek eredményeként az Alkotmánybíróságnak módja nyílik e büntetési fajta alkotmányossága kérdésben állást foglalni.

- A határozott tartamú szabadságvesztés esetében megfontolásra érdemes a végrehajtási fokozatokra vonatkozó szabályok egyszerűsítése, így elsősorban a fegyházba kerülésre vonatkozó nehezen áttekinthető előírások újragondolása. A végrehajtási fokozat szabályinak módosítása értelemszerűen kihat a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményének érvényesülésére is.

IV. A közérdekű munkabüntetés a hatályos anyagi büntetőjogi rendelkezéseknek megfelelően a jövőben is önálló főbüntetési nemként kerülné szabályozásra. A közérdekű munka büntetés a bíróság által az ítéletben meghatározott, a köz javát szolgáló munka ellenszolgáltatás nélkül történő végzését jelenti. A közérdekű munka a rövid tartamú szabadságvesztés egyik leghatékonyabb és leggyakrabban alkalmazott alternatívája számos nyugat-európai országban.⁸³ E büntetésnek az a célja, hogy az elítélt a közellen elkövetett bűnét a közjavára végzett munkával jóvátegye. A közérdekű munka büntetést ugyan még mindig meglehetősen ritkán szabják ki a hazai bíróságok, az összes kiszabott büntetésen belüli aránya az elmúlt öt év statisztikai adatai alapján azonban emelkedő tendenciát mutat (a 2,2 %-ról 2005. első negyedévében 5% fölé emelkedett). Kívánatos, hogy e kedvező tendencia a jövőben tovább folytatódjon.

- A közérdekű munka büntetés jelenlegi szabályozását két ponton szükséges módosítani:
  - Egyrészt a közérdekű munka büntetés kiszabását az elkövető közérdekű munkavégzéshez, történő hozzájárulásához, beegyezéséhez kell kötni. Az elkövető hozzájárulásának beépítését a kényszer- illetve kötelező munka tilalmára vonatkozó – hazánk által is elfogadott – nemzetközi egyezmény kívánja meg.
  - Ezen túlmenően a közérdekű munka büntetés tartamát egyértelműen és az Európai Unió tagállamaiban általános szabályozásokhoz hasonlóan órákban kell meghatározni. A közérdekű munka büntetés jelenlegi szabályai egyébként megfelelőek.

V. A főbüntetéseken belül közismerten a pénzbüntetés a leggyakrabban kiszabott büntetés. A modern büntetőpolitika világszerte erősen támaszkodik a pénzbüntetésre, amely nem csupán a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőivel szemben vált meghatározó szankcióvá.

⁸³ Németország, Egyesült Királyság, Hollandia.

Alkalmazási köre – az európai országok gyakorlatában – a középsúlyú kriminalitásig terjed. A pénzbüntetés napi tételes rendszere a gyakorlatban bevált, ezért ennek átalakítása nem indokolt.

VI. Érdemes megfontolni a jelenlegi egyösszegű pénzmellékbüntetés helyett a napi tételes rendszerű pénzmellékbüntetés intézményesítését. A pénzfőbüntetés és a pénzmellékbüntetés kiszabásának egységes szabályozása a jogalkalmazó munkáját is jelentősen egyszerűsítené. Emellett a pénzmellékbüntetés és a pénzfőbüntetés kiszabási rendszerének egységesítését indokolja az is, hogy pénzmellékbüntetés kiszabására a gyakorlatban legtöbbször a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés büntetésre ítélet esetén kerül sor. Ilyen esetekben – amennyiben a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés büntetés próbaideje sikeresen eltelik – az egyetlen ténylegesen végrehajtásra kerülő szankció a pénzmellékbüntetés. A pénzmellékbüntetés ezért a felfüggesztett szabadságvesztés mellett pénzfőbüntetésként viselkedik. Nem szól ésszerű érv amellett, hogy a pénzmellékbüntetés más rendszerben szabják ki, mint a pénzfőbüntetést.

VII. A jövő büntetőjogi szankciórendszerének kialakításánál alapvető törekvés kell legyen a fő- és mellékbüntetések, valamint az intézkedések közötti átjárhatóság megteremtése, illetve kombinált alkalmazásuk lehetővé és rugalmasabbá tétele. Az önálló, illetve kombinált alkalmazás feltételeinek meghatározásánál elsősorban a mellékbüntetések önálló alkalmazásának bővítése bír jelentőséggel. Ennek érdekében lehetővé kell tenni, hogy a bíró egy főbüntetés helyett több mellékbüntetést egymás mellett is kiszabhasson. A mellékbüntetések együttes alkalmazásának lehetővé tétele mellett az intézkedések önálló, illetve büntetés mellett történő alkalmazásának feltételeit is szélesíteni kell.

- Főszabályként továbbra is irányadó az a jelenleg hatályos rendelkezés, hogy egyszerre csak egy főbüntetés szabható ki. Szintén támogatható a hatályos Btk. azon szabálya, amely szerint önálló mellékbüntetésként csak a foglalkozástól eltiltás, a járművezetéstől eltiltás, a kitiltás és a kiutasítás szabható ki. Ugyanakkor meghaladottá vált a hatályos Btk.-nak az a tiltó rendelkezése, amely előírja, hogy főbüntetés helyett csak egy mellékbüntetés szabható ki önállóan. Indokolt annak lehetővé tétele, hogy a foglalkozástól és járművezetéstől eltiltás mellékbüntetések egyszerre legyenek kiszabhatóak. A mellékbüntetések együttes alkalmazásának lehetővé tételét indokolja hazánk európai uniós tagsága is, hiszen a kölcsönös elismerés elve alapján a hazai bíróság által kiszabott mellékbüntetéseket a többi uniós tagállam köteles végrehajtani. Így például a kiutasítás mellett kiszabott járművezetéstől eltiltás végrehajthatóvá válna.

- A mellékbüntetések együttes alkalmazásának lehetővé tétele mellett célszerű és szükséges szélesíteni az intézkedések önálló, illetve büntetés mellett történő alkalmazhatóságának feltételeit is. Ennek megfelelően például szükséges a pártfogó felügyelet alkalmazásának lehetőségét megnyitni a végrehajtandó szabadságvesztés büntetés kivételével minden főbüntetés mellett, valamint az önállóan alkalmazható mellékbüntetések közül a foglalkozástól eltiltás, a járművezetéstől eltiltás és a kitiltás mellett is.

A jövő büntetőjogi szankciórendszerének részletesebb ismertetése meghaladja a jelen cikk kereteit. Ugyanakkor az eddigiekben vázolt elképzelések megvalósítása elengedhetetlen annak érdekében, hogy büntetőjogunk alkalmazása a folyamatosan változó kriminalitásra megfelelően reagáljon, és eleget tudjon tenni a nemzetközi kriminálpolitika elvárásainak. Egy demokratikus társadalom, amely az állam elsőrendű kötelezettségének az egyéni szabadságjogok tiszteletben tartását és védelmezését tekinti, kész kell legyen arra, hogy azon tagjait, akik bűncselekményt követtek el – amennyiben az emiatt rájuk kirótt joghátrányt kiállották – újra a közösség teljes jogú és hasznos tagjának elfogadja.

Mintegy másfél évtizeddel a politikai rendszerváltozást követően és immár az Európai Unió tagjaként Magyarország aligha engedheti meg magának, hogy olyan, még a szocializmus időszakában alkotott büntetőtörvényt alkalmazzon, amely a szabadságvesztés büntetést tekintette általánosan alkalmazandó szankciónak. A szabadság elvonással járó büntetőjogi jogkövetkezmények primátusa meghaladottá vált, a prison works tétele megdőlt. Hatékony, a megelőzést és a visszailleszkedést jobban szolgáló szankciók alkotására és alkalmazására van szükség; olyan szankciókra, amelyek egyidejűleg kielégítik a közösség biztonság iránti igényét, biztosítják a jogépség helyreállítását és méltányolják a sértett elégtétel és reparáció iránti igényét. Meggyőződésünk, hogy a jelen cikkben írtak nélkül e célok elérése nem biztosított.